

LITTERATUR

NYUTKOMMEN ANTIKLITTERATUR

Av lektor OSCAR LÖFGREN, Kristinehamn

De klassiska studierna i Sverige befinna sig just nu i en vågdal, något som avspeglas i den starkt minskade rekryteringen av latinlinjen vid våra gymnasier. Att disproportionen mellan real- och latinlinje statistiskt inte antagit större mått beror helt på att en avsevärd del av flickorna alltjämt väljer latinlinjen. Skulle en särskild nyspråklig linje komma att inrättas, är det att befara att latinlinjen smälter ihop ytterligare och blir en speciallinje för dem som ha klart utpräglade teologiska eller humanistiska intressen. I och för sig vore därmed ingen större skada skedd, då linjen helt visst bleve en elitlinje, men eftersom de redan nu begränsade möjligheterna att få tillräcklig anslutning för bildandet av grekavdelningar skulle ytterligare minskas, bleve en dylik utveckling likväl ödesdiger för den klassisk-humanistiska bildningen i vårt land. Man får hoppas att den kommande gymnasiereformen skall kunna ge latinlinjen en starkare ställning och på ett lyckligare sätt än nu avväga de olika linjernas svårighetsgrad och matnyttighet. Att döma av uttalanden i pressen tyckas klassikerna själva icke misströsta om en tillfredsställande lösning.

Under tiden ligger Svenska Klassikerförbundet ingalunda på lat-sidan. Genom dess skriftserie tillföres vår skollitteratur årligen nyttiga tillskott. De flesta av dessa häften sakna väl intresse för andra än fackmännen, dock finnas undantag. Av de båda senaste årens nyheter höra hit två skrifter om latinets släktskap med moderna språk: »Från latinets till franskan och engelskan» av *Edvard Strömberg* och »Latinets och tyskan» av *Axel Lindqvist*. Det förra nära 100 sidor starka arbetet ger en fyllig systematisk framställning av franskans och engelskans starka beroende av latinets och därav betingade inbördes nära släktskap. Det senare föga omfattningsrika häftet innehåller mera allmänna, kulturhistoriskt intressanta synpunkter på latinets betydelse för förståelsen och studiet av moderna språk, framför allt tyskan. Båda skrifterna lämpa sig ej blott för latinläraren, som däri finner värdefullt stoff för de jämförande exkurser som borde ingå i skolundervisningen, ehuru den knappa tiden endast medger ett ytterst begränsat utrymme åt dessa moment, utan även för studenten som inledningar till universitetsstudiet av moderna språk.

I kulturdebatten ha på senare år röster höjts för en nyorientering inom latinstudiet, i syfte att minska omfånget av högklassisk text, främst prosan, och öka ut resp. införa läsning av efterklassiska för-

Litteratur

fattare. Ej minst adjunkt Yngve Ling-Lander vid Kristinehamns läroverk har energiskt och talangfullt fört senlatinets talan, och i en tidningsartikel med titeln »Att läsa latin» har Knut Hagberg framfört liknande synpunkter. Även om fackmännen ganska enhälligt slagit vakt om de klassiska auktorernas, en Caesars, Livius' och Ciceros, oumbärlighet som stomme och ryggrad i latinundervisningen, kan några häften i samma skriftserie tolkas som medgivanden i sak åt den nyssnämnda uppfattningen om senlatinets värde. Sålunda utkom för några år sedan ett urval ur Augustinus' märkliga självbiografi, ombesörjt av Gerhard Bendz. Från senaste tid ha vi dels ett urval av *Emanuel Svenberg* ur *Versio Vulgata*, Hieronymus' latinska översättning av Bibeln, vilken såsom den katolska kyrkans normgivande bibeltext erhållit nästan lika stor betydelse som grundtexten, dels ett häfte med titeln »Svenskt 1600-talslatin» utgivet av *Hjalmar Hedfors*. Det rör sig här inte om en antologi, i likhet med Johan Bergmans förträffliga »*Suecia Latina*», utan om valda stycken ur ett arbete av den tyskfödde uppsalaprofessorn Johan Scheffer om märkliga personer och händelser i Sveriges historia fram till förf:s egen tid vid 1600-talets mitt. Det torde bereda de latinstudierande nöje och omväxling att i latinsk drapering igenkänna vår historias välbekanta gestalter.

Problemet är här såsom beträffande den jämförande språkanalysen svårigheten att få tid till dessa icke absolut oundgängliga moment. De få läxfria timmarna medge ingen omfattande kursivläsning och tas i stor utsträckning i anspråk av preparation och skrivningsgenomgång. Så mycket är säkert, att lättare gods icke kan ersätta studiet av klassisk grammatik och text. Att urvalet av lektyr kan och böra göras mindre torrt och krigiskt och mera omväxlande och kulturhistoriskt givande än tidigare är en annan sak, varom man i klassiker-kretsar torde vara ganska enig. Om Livius får maka åt sig för Pli-nius, Seneca eller Augustinus, är knappast någon större skada skedd.

*

Den senaste volymen i Svenska humanistiska förbundets skriftserie, »*Horatius' sista lyriska diktning*» av *Dag Norberg*, visar att de gamla skolauktorererna ingalunda äro så genomplöjda av forskningen att inte nya fruktbara synpunkter och resultat kunna vinnas genom ett samvetsgrant studium. De abiturienter som i våras skrevo om Horatius i studentexamen, och de voro flera, än man kunnat vänta, hade haft god behållning av att studera denna finkänsliga och njutbara framställning, som värdigt ansluter sig till de bästa monografierna i serien. Den kastar nytt ljus över den åldrande skaldens liv och diktning, hans ställning som poeta laureatus och förhållande till skaldebrodern Vergilius. Tack vare de talrika citaten ur Horatius' dikter, vilka genomgående åtföljas av svensk tolkning, har läsaren ett utmärkt tillfälle att upppriska sina latinska kunskaper och förskaffa sig ej blott ökat vetande, utan också en intellektuell och estetisk njutning.

*

Översättningar av klassiska författare till svenska verkställas numera ej längre så flitigt som för hundra år sedan, då L. J. Hiertas förlag utgav den omfångsrika serien »Grekiske och romerske Prosaiker i svensk öfversättning», vilken nu givetvis är föråldrad. Vad som finnes av användbara tolkningar är förtecknat i Klebergs nyttiga bibliografi »Svensk antiklitteratur» (1939) och upptar där drygt 45 sidor. På de senaste åren har nestorn bland Finlands klassiker, den över åttioårige f. professorn i grekiska i Helsingfors *Ivar Heikel*, berikat vår svenska litteratur med viktiga och omfångsrika tolkningar av grekiska prosaförfattare. Jag har tidigare anmält hans översättningar av Xenofons *Anabasis* och Polybios' viktigare, ehuru mindre kända, historiska verk om kampen mellan Rom och Kartago. Nu har den trots försvagad syn outtröttligt verksamme åldringen fullbordat ytterligare två omfångsrika arbeten, som tryckts i Finland och samtidigt utkommit på Söderströms finska och Gebers svenska förlag.

Den grekiske historieskrivaren *Arrianos'* skildring av »Alexander den store och hans krigiska bragder», varav en förträfflig dansk tolkning genom M. Cl. Gertz utkom 1913—15, föreligger härmed för första gången på svenska. Såsom den utförligaste och pålitligaste bevarade antika framställningen av Alexanders liv och verk är *Arrianos* väl värd att studeras och dessutom synnerligen fängslande. Själva texten omfattar, inberäknat innehållsöversikter och korta noter, drygt 250 sidor. I slutet ger övers. en intressant jämförelse mellan *Arrianos* och andra skildrare av samma ämne: de från skolornas kursivläsning och studentexamen kända latinska författarna *Curtius* och *Justinus*, de senare grekiska skriftställarna *Diodoros* och *Plutarkos* samt den legendariska och verklighetsfrämmande, av österländsk fantasi och mystik fyllda *Alexanderroman* som går under *Kallistenes'* namn, och som utövat ett starkt litterärt inflytande långt fram i medeltiden och översatts till många språk. *Arrianos*, med sina goda huvudkällor *Ptolemaios* och *Aristobulos*, visar sig genomgående överlägsen de andra traditionerna. Denna översättning är ett synnerligen välkommet komplement till *Valmins* för några år sedan utgivna svenska *Alexanderbiografi*.

Heikels märkligaste prestation, i varje fall den djärvaste, är hans tolkning av *Thukydides'* »Peloponnesiska krigets historia». Detta verk, som med sina åtta böcker dock är ofullbordat och endast når fram till år 411 f. Kr., har sedan gammalt anseende som den grekiska litteraturens, ja, hela antikens märkligaste historieverk men erbjuder stora, ibland oöverkomliga svårigheter för översättaren. På svenska äga vi endast en fullständig tolkning, den av *J. O. Höijer* från 1831—32, som nu är sällsynt och föråldrad. Däremot finns på danska, även i detta fall tack vare *M. Cl. Gertz*, en god modern översättning, mot vilken *Heikel* i sin inledning riktar en viss kritik. Det är svårt att av de meddelade korta proven på en tidigare svensk översättning i jämförelse med *Heikels* egen dra säkra slutsatser angående den senares företräden. Säkerligen betecknar den nya tolkningen ett avsevärt framsteg, även om den torde kunna förbättras rent stilistiskt. Å alla humanistiskt och historiskt intresserades vägnar hälsas den

Litteratur

möjlighet som härmed erbjödes oss att på svenska stifta bekantskap med antikens mest djuptänkte historieskrivare.

Det samarbete mellan ett finländskt och ett svenskt bokförlag som så ståtligt inletts och resulterat i fem digra band »Antikens klassiker i svensk tolkning» borde fullföljas, så att vi finge en samling av de mest betydande grekiska och latinska författare, av vilka goda svenska tolkningar f. n. saknas. I Danmark har »Selskabet til historiske Kildeskrifters Oversættelse» gjort en stor insats på just detta område; Gertz' ovan citerade översättningar ha båda utkommit i dess skriftserie. Det borde inte vara omöjligt att på svenskspråkigt område uppbringa nödiga personliga och ekonomiska resurser för ett dylikt projekt.

ÄNDA TILL DET BITTRA SLUTET

EN ÖVERSIKT ÖVER NYA TYSKA BÖCKER OM HITLERS TYSKLAND

Av lektor ERNST ALKER, Stockholm

Det är helt naturligt att det nu börjar komma en mängd böcker, som vilja bidra till att belysa Tredje Rikets dystra händelser: memoarer, dokument, tolkningar och analyser. I många fall ge de perspektiv på den samtidshistoria vi själva ha upplevt. Även ur historisk synpunkt utgöra de källmaterial, som man måste ta hänsyn till. Att bedöma deras värde är emellertid ännu så länge omöjligt. Detta gäller särskilt memoarerna, som ju oundvikligen bli försvarsskrifter.

I det följande vill jag visa på några böcker, som förmodligen äro så betydande, att de komma att uppmärksammas även sedan de förlorat aktualitetens och sensationens behag.

Hans Bernd Gisevius' »Bis zum bittern Ende». Bd 1: Vom Reichstagsbrand zur Fritsch-Krise (Fretz & Wasmuth Verlag AG., Zürich 1946, till svenska av Nils Holmberg, »Ända till det bittra slutet», utkommer 1947, Bonniers) har den fördelen i motsats till reportagen av i Tyskland verksamma utrikeskorrespondenter, att den är skriven inifrån. Författaren har haft tillfälle att med egna ögon blicka in i maskineriet och kan därför skildra det av egen erfarenhet. Som utexaminerad jurist trädde Gisevius in i tysk statstjänst samtidigt med hitlerismens genombrott. Detta gjorde han inte av sympati för nazisterna utan för att trygga sin egen existens. Han hänvisades för utbildning till Gestapo, som på den tiden befann sig på fosterstadiet. Han befanns olämplig och förflyttades till inrikesministeriet, där han inte heller gjorde sig särskilt populär. Härifrån övergick han så småningom till det nyupprättade rikskriminalämbetet. Gestapos ledning utverkade 1936 hans förflyttning till överpresidiet (Oberpräsidium) i Münster i Westfalen. År 1938 uppgav Gisevius tills vidare ämbetsmannabanan och var redan då misstänkt som statsfiende eller åtminstone som oförbätterlig kverulant. Av en förmögen nazi-

motståndare i Berlin fick han pro forma en anställning som affärsman — i själva verket var den en förevändning för verksamhet i ett slags organiserat försvar mot Gestapos terror. Egendomligt nog utnämndes Gisevius vid krigsutbrottet till tysk konsul i Zürich. Icke desto mindre dök han alltid upp i Berlin, när det började se kritiskt ut där. Enligt hans egen utsago var han alltid en häftig motståndare till nazisterna och bemödade sig jämt att kasta in sand i Gestapos maskineri, varna den militära ledningen för den hotande katastrofen och mana till effektivt motstånd. Gisevius vittnesmål i Nürnberg ha som bekant spelat en stor roll. De allierade anklagarna gävo sin tilltro till den unge juristens uppgifter. Givetvis måste man ta hans meddelanden med en viss skepsis, då de mycket väl kunna vara ett försvarstal i egen sak. Och något egendomligt verkar det faktum, att Gisevius trots offentligt framlagd opposition egentligen förblev oantastad och t. o. m. gjorde karriär. Men han hade inflytelserika vänner och sympatisörer och — som han gång på gång betonar — en oerhört stor tur. För övrigt vägrade Gestapos fruktade långa arm att fungera, ofta på ett nästan komiskt sätt, ty Himmler och Heydrich föraktade som typiska dilettanter de traditionella kriminalistiska metoderna.

Gisevius' bok får inte betraktas som en historik över Tredje Riket, men väl som en historisk källskrift, som är värd att uppmärksammas. Som föredragande vid olika politiska ämbetsverk hade han tillfälle att ta del av hemligt material, som nu i många fall inte längre existerar. Som ett slags adjutant till de sammansvurna: Nebe (övergruppledare och kriminalråd; blev så småningom en av Hitlers bitteraste motståndare), Goerdeler, amiral Canaris, generalerna Oster, v. Beck, v. Witzleben m. fl. var han delaktig i de aktioner, som kulminerade i attentatet den 20 juli.

Verkets första band ger icke blott ett fångslände tvärsnitt genom tiden från 1933 till 1938 utan löser även i viss mån de tre stora gåtorna från de första femhundra åren i det tusenåriga riket: riksdagshusbranden, den 30 juni 1934 samt Blomberg- och Fritschkrisen. Genom Gisevius' framställning torde den hittillsvarande, redan ganska omfattningsrika litteraturen om dessa tre historiska fenomen vara om inte distanserad så åtminstone korrigerad. Genom riksdagshusbranden ryckte Hitler och SA till sig den huvudsakliga makten i Tyskland; den 30 juni 1934 slog SS ner SA, vilket hade till följd att i stället för det råa våldet den organiserade förbrytarmentaliteten med Hitlers medgivande bemäktigade sig den verkställande makten. Men generalerna, som voro ängsliga och mest tänkte på sin egen karriär, tolkade avsättandet av Röhm, vilken i sin militära självhärlighet hade börjat bli farlig, som ett slut på revolutionen och undveko därför varje aktivt ställningstagande till partiets växande diktatur. Genom den raffinerat genomförda smädelsen mot de dåvarande spetsarna inom militärledningen (Blomberg och Fritsch) lyckades Hitler, som utnyttjade Görings och Himmlers egennyttiga strävanden för egen del, att även få försvaret helt i sitt våld. Därigenom avslutades den process som hade börjat med att armén efter Hindenburgs

död hade svurit Hitler sin trohet. Genom att dra in armén i den dynamiska revolutionen försvagades alltmera de sista dammarna, som hade kunnat hålla tillbaka revolutionens utmynnande i ett andra världskrigs kaos. Det är ingen tillfällighet att den första upptakten till det nya världskriget (ockupationen av Österrike) sammanföll med Blomberg-Fritschkrisen.

Huvudpersonerna på den blodiga scenen i världshistoriens mest tragiska och fruktansvärda operett karakteriserar Gisevius med vederbörlig skärpa som förbrytare och psykopater, äregiriga skurkar och förlupna stråtrövare. I bästa fall voro de människor, som innerst inne togo avstånd från nazismens storhetsvansinne men som varken ägde mod eller beslutsamhet att bryta med de maktthavande eller aktivt motarbeta dem. Det förefaller egendomligt, att Gisevius, tydligen från en missuppfattad konservativ ståndpunkt, knappast har ett ord av kritik mot den olycksalige Hindenburg eller mot falskspelaren Schacht (vilken försökte rädda sig över till oppositionen, när det började se hotande ut).

Gisevius riktar gång på gång häftiga förebråelser mot de tyska generaler, som mot bättre vetande inte vågade göra något mot nihilismens framstormande revolution, som krossade Tyskland med ett katastrofalt krig — inte vågade dels av intresse för sin egen karriär, dels — lindrigt sagt — av tveksamhet och obeslutsamhet. Visserligen fritager Gisevius några personligheter från sina anklagelser. Om deras verksamhet berättar *Fabian von Schlabrendorff*, en av deltagarna i officerssammansvärjningen mot Hitler, i »Offiziere gegen Hitler» (bearbetad och utgiven av Gero v. S. Gaevernitz, Europa Verlag, Zürich 1946). Denna redovisning förmår inte klarlägga händelserna fullständigt, då den blott sysselsätter sig med de ifrågakommande höga militärernas åtgärder. Deras förbindelser med civilisterna (den krets, som Gisevius tillhörde) måste av förståeliga skäl bli så maskerade som möjligt. Kanske är föreliggande bok inte så mycket en redogörelse för händelserna, skildrad av en av de få överlevande i sammansvärjningen, som den är försvars- och därför agitationsskrift för de tyska generalerna. Vare därmed hur som helst, faktum kvarstår, att män som Oster, v. Beck, v. Witzleben, Tresekow, Graf Stauffenberg fattade ståndpunkt mot Hitler redan vid den tiden, då denne gick från framgång till framgång. Man förstår, att officersoppositionen, på grund av att många militära kretsar inte deltog och med hänsyn till Gestapos verksamhet, måste ha arbetat under de svåraste förhållanden. Men inte utan en viss skepsis läser man om de tidsödande intermezzon, som ointetgörade planerade framstötter. Författaren vederlägger åsikten som dyker upp då och då i världspressen, att attentatet mot Hitler skulle ha anstiftats av Gestapo för att skärpa terrorn mot de kretsar, som vacklade i sin tro på Tredje Riket. Hitlers räddning tillskriver man det faktum, att explosionen inte, som anstiftarna hade hoppats, ägde rum i en betongbunker utan i en träbarack med stora fönster och att dessutom Schickelgruber i sista ögonblicket lämnade sin plats intill Stauffen-

bergs portfölj. Det berättas utförligt, hur den planerade revolten förfelade sitt syfte till följd av Stauffenbergs lätt insedda misstag, då han omedelbart efter explosionen begav sig i flygplan till Berlin och ansåg Hitlers död som en självklar sak. Härtill kom, att några män, som halvt om halvt invigts i saken, vägrade att medverka. De hade tappat modet, då meddelandet om Hitlers död visade sig vara oriktigt. Gestapos hämnd drabbade nästan alla sammansvurna och sträckte sig ut över många personer, som inte haft något med saken att göra. En oändlig men ingalunda fullständig lista på döda, omfattande inte så få av Tysklands förnämsta namn, avslutar boken. Den upptar till stor del samma patrioter, som fattade mod, men kanske för sent, att ta upp kampen mot Hitler, den personifierade ondskan, och i ett hav av korruption och egoism offra sig för ett högre mål. Hur stor betydelse denna bok har som historisk källa, kan man för ögonblicket inte yttra sig med säkerhet om. Först när andra delen av Gisevius' verk »Ända till det bittra slutet» föreligger, skall man kunna se klarare på dessa ting.

Tre verk om nationalsocialismen ha nästan redan blivit klassiska: Heidens biografi över Hitler och Rauschnings »Nihilismens revolution» och »Samtal med Hitler». Till dessa sällar sig *Max Picards* »Hitler in uns selbst» (Eugen Rentsch Verlag, Erlenbach-Zürich 1946, översatt till svenska av Alf Ahlberg, »Hitler i oss själva», Natur och Kultur 1946). Denna bok korrigerar på ett nödvändigt sätt felen i Heidens och Rauschnings arbeten, vilka trots allt avståndstagande förser Hitler med vissa demoniska egenskaper, ett slags negativ storhet. Trots ämnets natur har Picards bok inte tillkommit på grund av aktualitet, utan den utgör en organisk fortsättning på de tankegångar, som den schweiziske författaren tidigare har utvecklat, framför allt i »Flucht vor Gott» och i »Grenzen der Physiognomie». Som den typiska sjukdomen i vår tid betraktar han den brist på inre kontinuitet, som utmärker samtidens människor, och i synnerhet det tyska folket — en brist på sammanhang, som yttrar sig på alla livets områden och som var förutsättningen för nationalsocialismens och Hitlers framgångar. Detta tillstånd blev genom Schickelgruber offentligt genomfört. Han behärskade under ett tidsavsnitt Europa och nästan hela världen, därför att han gjorde verklighet av något, som envar delade skulden till: ett kaotiskt själstillstånd, som Picard drastiskt karakteriserar genom boktiteln »Hitler i oss själva». Med en intensitet, som påminner om Kierkegaard, går han runt om det problem han angripit och går plötsligt till attack från alla sidor mot kärnan, som träder fram klart ur föreställningarnas förvirrade och motsägelsefyllda värld. Det är nästan omöjligt att med några få rader återge innehållet i detta (och även övriga) verk av denne författare, som i all sin kräsna knapphet i framställningen förmår att tränga in i de innersta djupen av sitt ämne. Man kan diskutera i det oändliga om dessa böcker, ty de väcka en mängd nya idéer och tankar, men man vågar knappast kritisera dem i ordets vanliga bemärkelse, så foglöst som de äro byggda. Man

Litteratur

får nöja sig med att hänvisa till dessa böcker, d. v. s. tala om att de finns och antyda deras grundtankar. Bäst sker det med författarens egna ord, ty han har troligen sett djupare och formulerat saken klarare än någon av sina samtida. Just nu ligger den stora faran på lur, att det efter Hitlers i mer än ett avseende tvivelaktiga död (tre funna lik är för mycket att bygga på) skall utveckla sig en Hitler-legend eller t. o. m. en Hitler-myt. Det bästa botemedlet mot detta är den kunskap som fysiomisten vinner ur ansiktet på det tusenåriga rikets Ledare (uppnådd ålder: 147 månader!): »Det är det *påtagliga* Intet. För första gången lyckades det detta Intet att ta gestalt i ett människoansikte, helt och hållet som Intet. Detta Intet, som egentligen inte går att framställa, har här trängt igenom i Hitlers ansikte, här är det nu, påtagligt. Detta Intet är alltså Ledarens ansikte. Detta Intet, som själv skulle behöva ledas, är Ledarens ansikte.»

Ännu mer drastiska äro Picards avslutande ord. De bevisa för övrigt att han, som så skarpt kritiserade tyskens vinningslystnad och materialism, inte är någon fiende till Tyskland. Han säger t. o. m. att det inte i något annat land finns så många ensamma — maktlösa ensamma — vilka som undantagsmänniskor inte haft någon andel i tidens kätteri. Han skriver: »Hitler hade inte en hjältes form och substans, han var ett upprört och ont Intet, och hans ondska var t. o. m. utan lidelse, blott pedantisk var den, som köpt på ett varuhus på avdelningen för ondska — och det onda var maskinmässigt förstorat. Han var en ondska, uppblåst genom konjunkturerna, en ondska, som alltid ville bevisa för sig själv, bevisa på ett fruktansvärt sätt, hur ond den var. Ett Intet utan öde var Hitler, ett Intet, som varken hade lycka eller olycka, bara vinst eller förlust, en ondskefull sjaskighet alltså. Ingen hjälte var han, ingen Richard III, inte ens Richard III:s hovnarr, ty han hade ingen humor. En sådan typ förekommer inte i Shakespeares värld, inte ens i Shakespeares underjord. Och ändå måste Hitler framställa sig som en människa, som tycktes ha till sitt öde ett uppsving, en hotande höjd, en peripeti och en undergång. Som om det tvingats på honom kom han att visa sin onda sjaskighet i form av ett öde. Det skulle nämligen *visas* för människorna, synligt, tydligt, i ofantliga bilder, att det onda, som hotar världen, blir förintat. Förintelsen av det onda genomfördes på honom. Inte för sin egen skull utan som varning för människorna måste Hitler ta gestalt i ett öde, som var alldeles för stort för hans obetydliga sjaskighet. Hitlers intighet blev sladdrig i ödets alltför stora dräkt. Och härtill kommer, att tillståndet hos det tyska folket och även hos en mängd människor i andra länder var sådant, att Hitler som härskare motsvarade detta tillstånd. Hitler var ju så liten och obetydlig, att han bara utförde vad andra ville ha utfört. Han hade, som vi ha visat, samma struktur som de flesta andra, han motsvarade tidens struktur, dess brist på sammanhang, dess upplöshet. Ur den synpunkten hade det passat bra, om Hitler segrat; det hade passat bra till Tysklands tillstånd och inte bara till Tysklands. Men trots det segrade han inte. Han gav sin kärlek till jorden och

till människorna, och den kärleken tålde inte, att hela jorden och mänskligheten skulle dragas in i kaos' virvelstorm. Det fanns en intervention, fast den inte var att vänta från människornas sida. Det var ett tecken på att inte blott människorna och jorden höra sig själva till utan till en som älskar dem och som gång på gång ger en chans åt alla — sannolikt även åt tyskarna.

Vad Picard bjuder, det är levande filosofi, tidsbestämd men förtonande mot evigheten. Den klarlägger tidens kaos och är samtidigt en ädel maning till besinning och kamp mot det Intet som i Hitler uppnådde sin mest förintande superlativ. Det övervanns mer genom Guds nåd än genom det sena motstånd, som en ännu inte helt fördärvad värld satte in. Detta verk kommer att leva som filosofiskt, psykologiskt och historiskt klarläggande av vad Hitler varit, sedd ur evighetens synvinkel — det förkroppsligade Intet, det tomma rummet, som uppslukar sig självt.

Diktaren *Ernst Wiechert* hör till de tyska författare, som inte emigrerat och som ha haft mod att säga sanningen inom de trånga gränser som gävos det fria ordet under de första åren av det Tredje Riket. Hans tal till studenterna i München 1933, som på sin tid väckte stort uppseende och stor anstöt i nazikretsar, är belägg för en lika tapper som principfast övertygelse. Att han förr eller senare måste sona detta, stod klart för honom. När han några år senare demonstrativt avböjde sin delaktighet i alla tvångsutgifter och röstade nej vid folkomröstningen om Österrikes ockupation, då var måttet rågat. På sitt stillsamma och återhållsamma sätt tar han ställning till överfallet på Österrike med följande ord: »Vid denna tid inföll Österrikes återförening med riket, som man kallade dessa händelser, och därmed föll en ny skugga över alla rättänkande själar. Inte ens för de mest godvilliga var det lätt att se, hur Haydns och Mozarts, Beethovens och Schuberts land, Stifters stilla skogar och slätter ingingo i Erövrarens bullrande provinser, där andra melodier ljödo än »Gott erhalte Franz den Kaiser» och där lagerkransen lades om andra ting än den förnäma och stillsamma skönheten hos Stifters »Nachsommer». Trots Gestapos bekanta obenägenhet att vidta åtgärder mot personligheter med berömda namn häktades Wiechert och kom så småningom till koncentrationslägret Buchenwald vid Weimar. Vad han upplevde under den långa vägen dit och vad som hände honom där, är innehållet i boken »Der Totenwald» (Ein Bericht. Rascher Verlag, Zürich 1946). Trots att den är tänkt som en berättelse, alltså ett slags reportage, förnekar den inte sitt ursprung ur en diktares hand, och den kommer att överleva dagens litterära produktion. Wiechert genomled i koncentrationslägret alla fysiska och framför allt psykiska kval, dubbelt så svåra för honom, som var en i alla avseenden ömtålig människa och aldrig lärde sig den livsviktiga konsten att med härdad själ gå fram genom fasorna. Mycket betydde för honom många ädla namnlösa medfångars hjälp, men vad som framför allt räddade honom från en hotande undergång var hans egen själsliga kraft. Hur obevekligt Wiechert trots sin goda natur

Litteratur

än skildrar skändligheten hos plågoandarna och vissa av koncentrationslägrets fångar, som nästan överträffade sina bödlar i grymhet, så blir ändå det starkaste intrycket av boken den sublima upplevelsen av en ren och äkta humanitet, som står rak mot en omänsklig omgivning. Uppoffrande vänner — dock inga författarkollegor — lyckades slutligen rädda diktaren ut ur Buchenwalds helvete. Det var nästan ett under. Och än mer förunderligt var det att han överlevde den tid, som följde.

De utrikespolitiska artiklarna i St. Galler Tagblatt ha de sista åren ofta blivit citerade i världspressen, visserligen inte i Tyskland. Och med rätta. Ty dessa artiklar stå på en nivå, som intellektuellt, kritiskt, politiskt och litterärt sett är sällsynt icke blott i den hetsade dagsjournalistiken. De tyda dessutom på utomordentligt djupa kunskaper och en ibland nästan profetisk klarsyn framåt. Nu föreligga de samlade i bokform: *Herbert Lüthy: »Bis zur Neige.»* Epilog des zweiten Weltkrieges 1944/45. »Die kleine Wochenschau» des St. Galler Tagblatt und vier selbständige Essays im Anhang. (Zollikofer o. Co., St. Gallen 1945). Tydligt utan efteråt gjorda korrigeringar och sålunda med bibehållande av tillfälliga (och oundvikliga) felbedömningar, upprätthåller Lüthy sin höga standard. Detta säger en hel del om hans förmåga, ty det krävs mycket av de tidningsartiklar, som flyttas över i bokform. Denne iakttagare är klarsynt och låter sig inte påverkas av slagord, bundna till tidsavsnitt och händelser. Hans randanmärkningar och kritiska betraktelser ge oss en utmärkt orientering även när han ser tillbaka på den sista fasen av kriget. Ännu mer äro de bifogade — förmodligen ej tidigare publicerade — uppsatserna värda all uppskattning. Alltsedan »Weltgericht» och »Untergang der Welt durch schwarze Magie» av Karl Kraus, den berömde utgivaren av Wien-tidskriften »Die Fackel», har ingen liknande politisk essayistik publicerats på tyskt språk. Detta gäller i all synnerhet essayen »Krigets härjningar». Lüthy uppehåller sig här blott vid händelserna under det första kvartalet av vapenstilleståndet. Men ur dessa händelser kan han redan dra den slutsatsen, att en del av motståndarna till Tredje Riket (det sorgliga minnet av Tredje Riket) klart och tydligt arbetar med den besegrade nationalsocialismens medel. Dennas ideologi och metoder ha trots officiella deklARATIONER slagit rot på motståndarsidan. Vad som var riktigt med hänsyn till de tre första månaderna efter Hitlerväldets sammanbrott, är tyvärr nu — och det kommer blott få att betvivla — ännu mer tillämpligt. Den redliga och klara röst, som för förnuftets och humanitetens talan i essayen — och i boken i dess helhet — utan sentimentalitet eller vädjan till medlidande, talar väl mest ut mot det tomma intet, men det efterlämnar en känsla av tröst över att en sådan stämning, som har mod att säga den fulla sanningen, åtminstone existerar.